

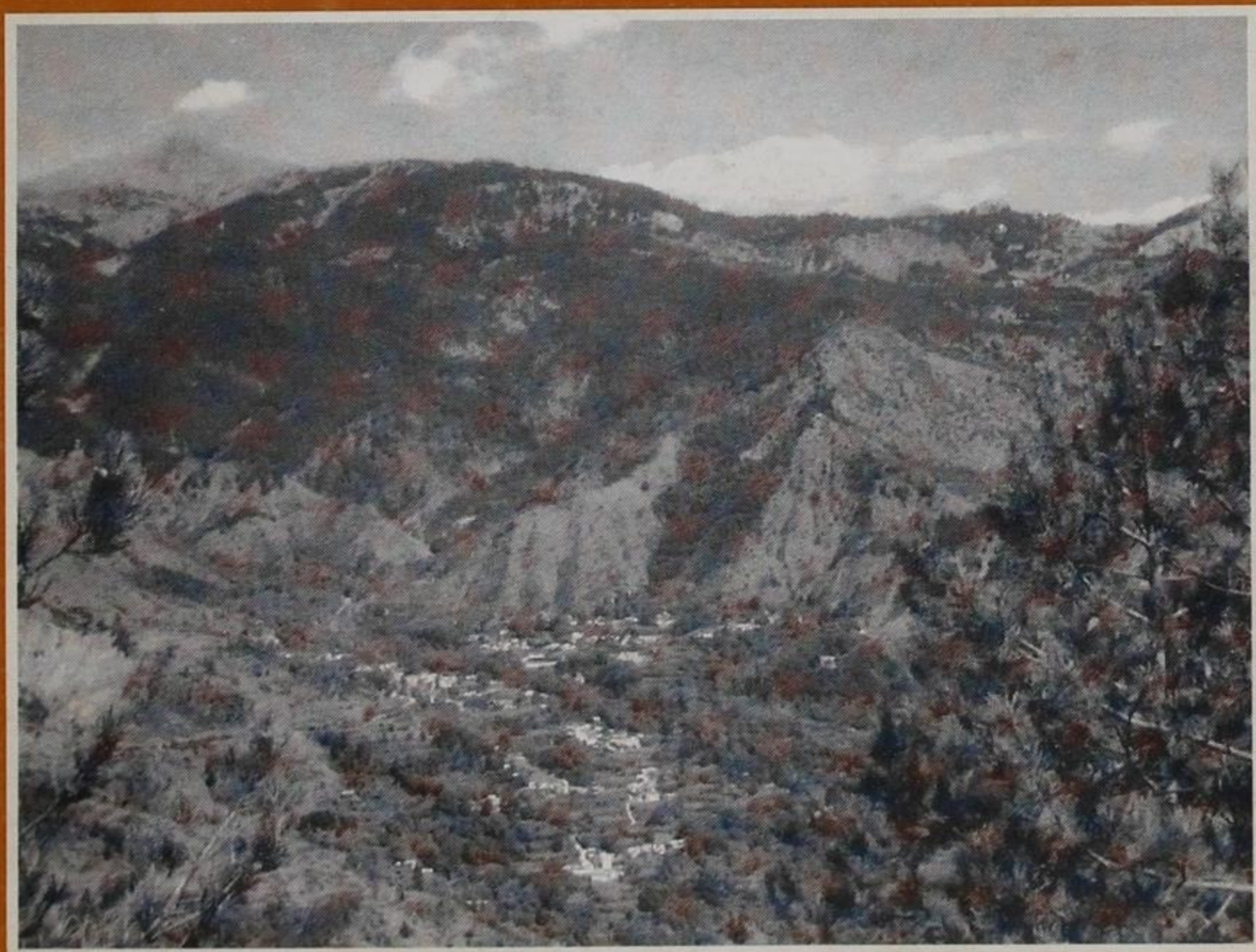
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΟΓΔΟΣ

Η ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΜΑΣ

ΤΟ ΧΩΡΙΟ

«Ελευθέρο»

ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΟΝΙΤΣΑΣ ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ



Η ιστορία και η καταγωγή των κατοίκων του Ελευθέρου.
Βασικές ασχολίες των κατοίκων. Τα ήθη και έθιμα του
χωριού. Γιορτές και πανηγύρια. Η φύση, το κλίμα και η
πανίδα του χωριού.

ΑΘΗΝΑ 2000

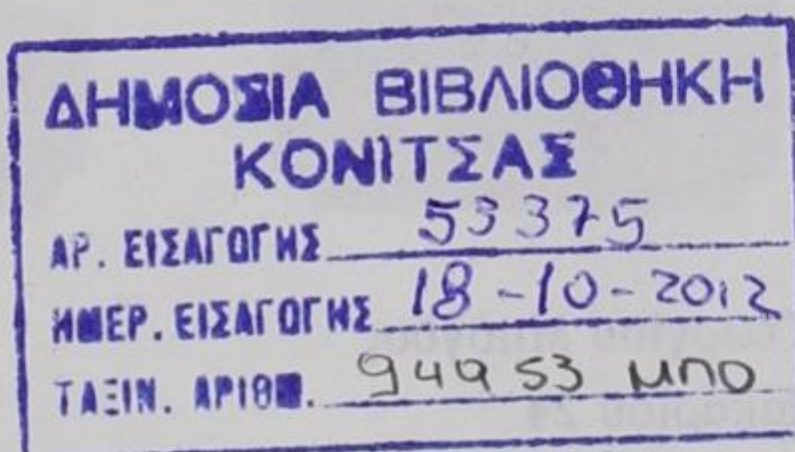
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΟΓΔΟΣ



Η λαογραφία του λαού μας

ΤΟ ΧΩΡΙΟ «*Ελευθέρο*»
ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

*Η ιστορία και η καταγωγή των κατοίκων
του Ελευθέρου. Βασικές ασχολίες των κατοίκων.
Τα ήθη και έθιμα του χωριού. Γιορτές και πανηγύρια.
Η φύση, το κλίμα και η πανίδα του χωριού.*



ΑΘΗΝΑ 2000



ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Κάθε αντίτυπο υπογράφεται από το συγγραφέα

Η λίστα των συγγραφέων

ΤΟ ΧΩΡΙΟ «ΕΛΕΥΘΕΡΟ» ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΟΝΙΤΣΑΣ ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η παρούσα και η κατάσταση των κτισμάτων
του χωριού «Ελευθερό» στην Επαρχία Κονίτσας
του Νομού Ιωαννίνων, σύμφωνα με τα στοιχεία
που υπάρχουν στα αρχεία της Διεύθυνσης
Υποχρέωσης Συστήματος, είναι οι εξής:

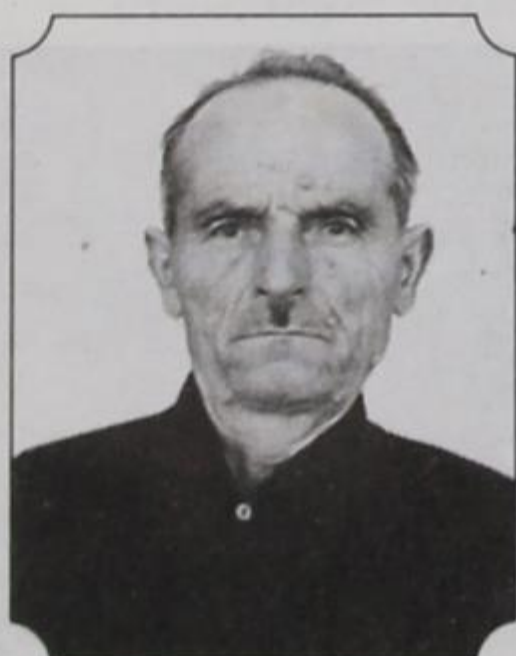
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΕΠΙΠΕΔΟ
ΚΑΤΟΙΚΙΑ	1	1
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ	0	0
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΑ	0	0
ΑΓΡΟΤΙΚΑ	0	0
ΑΛΙΑ	0	0

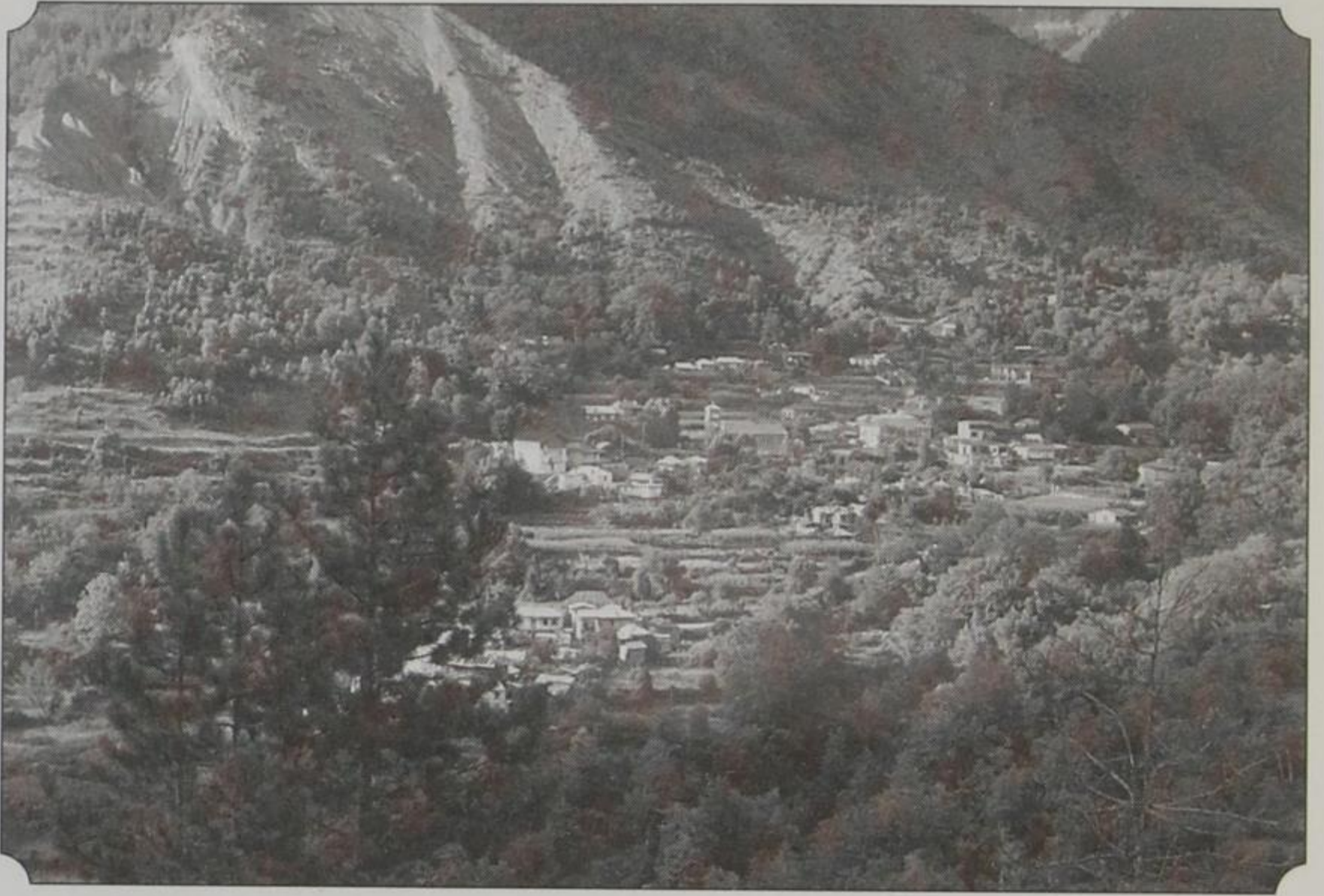
© Δημήτριος Γεωργίου Μπόγδος
Εθνάρχου Μακαρίου 24
Αργυρούπολη
Τηλ.: 99.51.886

GOLEMA
Επιχειρηματικό Σύστημα - Ηλεκτρονική Σελήδα
Διαφοροποίηση - Φόρος - Μοντάζ - Εκτύπωση - Βιβλιοθήκη

Αφιέρωση

Ό,τι είμαι στη ζωή αυτή
το οφείλω στους γονείς μου
Γεώργιο και Ουρανία Μπόγδου.
Στη μνήμη αυτών αφιερώνω
τούτο το βιβλίο.





Ένα μέρος του χωριού.



Το χωριό μας

(Δημητρίου Γ. Μπόγδου)

Εκεί στα πλάγια του βουνού
πιο κάτω από τον Κλέφτη,
πιο κάτω απ' την Νταλιόπολη
και από το Καραούλι,
είναι χτισμένο το χωριό
όμορφο και ξακουστό,
με άφθονο νερό
και χώμα λιγυστό.

Τα γκρίζα τα σπιτάκια του
μικρά και σκορπισμένα,
το ένα εδώ και τ' άλλο εκεί
στα πλάγια απλωμένα.

Οι κάτοικοί του απ' το πρωί
δουλεύανε για προκοπή
χειμώνα καλοκαίρι
στους κήπους και στ' αμπέλι.

Γύρω γύρω απ' το χωριό
υψώνονται ψηλά βουνά,
πέρα είναι η Γκαμήλα
και δώθε η Τραπεζίτσα.

Και βαθιά στη λαγκαδιά
που είναι τα δάση τα πολλά
κυλάει ο Αώος ποταμός
που είναι στον κόσμο ξακουστός.

Τα κρυσταλλένια γάργαρα νερά
που κελαρίζουν απ' τα ψηλά βουνά,
περνώντας από φαράγγια και ρεματιές
ακούγεται η βουή του νερού στις ρεματιές.

Ποτίζουν δέντρα και κλαδιά
κι αυτά τα καλαμπόκια,
που θα μας δώσουν τη σοδειά
και τη γλυκιά μπομπότα.

Στις καταπράσινες πλαγιές
φτιάχνουν οι πέρδικες φωλιές
και κελαπδούνε την αυγή
σε Δύση και Ανατολή.

Νωρίς νωρίς την άνοιξη
το λεν τ' απδόνια στις πλαγιές,
ο κότσυφας στις ρεματιές
κι ο κούκος στις βουνοκορφές.

Στις ψηλότερες κορφές
φυτρώνουν πεύκα και οξιές
και πιο κάτω στις λακκιές
γαύροι και βαλανιδιές.

Τα πράσινα λιβάδια του
και οι πλαγιές ακόμα
νωρίς νωρίς την άνοιξη
γεμίζουν από λουλούδια.

Κι όταν το πλιοβασίλεμα
απ' τη βοσκή γυρίζει το κοπάδι,
ακούγονται βελάσματα, αχολογούν κουδούνια
και του τσοπάνου η φωνή: έι, έι!

«Τσαπ», «τσαπ»!
τα ροβολάει απ' το βουνό
στη στρούγκα να τ' αρμέξει.

Και τ' αεράκι τ' αλαφρό
κατεβαίνοντας απ' το ψηλό βουνό
ακούγεται σαν μουρμουρητό
μέσα κι έξω απ' το χωριό.

Στη μακρινή του τη ζωή
πέρασαν Τούρκοι, Γερμανοί
και κάψανε τα σπίτια του
πολλούς κι απ' τους κατοίκους του.

Πρόλογος

Το βιβλίο αυτό υπαγορεύτηκε και εμπνεύστηκε πριν απ' όλα από το βαθύ αίσθημα αγάπης προς τη γενέτειρά μου, το χωριό Ελεύθερο, όπου είδα για πρώτη φορά το φως του ήλιου, και τους κατοίκους που τόσο τους αγαπώ.

Μετά από 30 ολόκληρα χρόνια αναγκαστικής απουσίας στην ξενιτιά στη μακρινή Τασκένδη, γύρισα τελικά στο πατρικό μου χωριό το 1977, που τόσο νοσταλγούσα και έβλεπα στα όνειρά μου, καημός ασίγαστος και καυτό δάκρυ 30 χρόνων. Έτσι, ενώθηκα με τον τόπο μου που τόσο αγάπησα από τα μικρά μου χρόνια. Πάνω στις στάχτες και τα αποκαΐδια που είχαν αφήσει στη θέση του οι χιτλερικοί βάρβαροι στη μαύρη τετράχρονη νύχτα της φασιστικής Κατοχής, η ψυχή και η ζωντάνια, το πατριωτικό φρόνημα και η ορμή των κατοίκων του, έχτισε από την αρχή έναν καινούριο και σύγχρονο οικισμό – ένα νέο χωριό δυο φορές ομορφότερο και συγχρονισμένο, με τη σφραγίδα και την πνοή της εποχής μας.

Επιθυμώντας να εξυμνήσω τις αρετές των συγχωριανών μου, να απαθανατίσω τους ωραίους αγώνες τους για τη ζωή και την Πατρίδα, να ερευνήσω την ιστορία του χωριού, να περιγράψω τα θέληπτρα του χωριάτικου βίου με τα θαυμάσια ήθη και έθιμα που, δυστυχώς, σήμερα πολλά απ' αυτά ξεχάστηκαν, δε λογιάριασα κόπους, προκειμένου να συγκεντρώσω το υλικό για τη συγγραφή αυτής της Μονογραφίας.

Στο I μέρος του βιβλίου προσπαθήσαμε να δώσουμε ορισμένα στοιχεία που συγκεντρώσαμε σχετικά με την ιστορία του χωριού και την καταγωγή των κατοίκων. Επίσης, περιγράψαμε τις πιο βασικές ασχολίες τους. Όπως: τη σπορά, το θέρο, το αλώνισμα, τον τρύγο, τις ασχολίες με την κτηνοτροφία, το ράψιμο των ρούχων και της υπόδησης, τις επαγγελματικές ασχολίες των χτιστάδων, τα γράμματα και τα παιδικά και μαθητικά χρόνια.

Στο II μέρος περιγράψαμε τα ήθη και τα έθιμα που σχετίζονται με τη γέννηση του ανθρώπου, το βάπτισμα, τους αρραβώνες, το γάμο και το θάνατο.

Στο III μέρος αναφερόμαστε στις γιορτές και τα πανηγύρια, στις παραδόσεις, στις προλήψεις, στα παραμύθια, στις παροιμίες και γνωμικά και στις ευχές μεταξύ των κατοίκων.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινίσουμε το εξής ζήτημα: επειδή το Δωδεκαήμερο που σχετίζεται με τις γιορτές των Χριστουγέννων, του Νέου Έτους και των Θεοφανείων έχει μια συνέχεια και συνδέονται αυτές οι γιορτές μεταξύ τους και για να μην τις διακόψουμε, αρχίσαμε να περιγράφουμε τις γιορτές όχι από την αρχή του χρόνου, αλλά από τη γιορτή του Αγίου Δημητρίου και τελειώνουμε σ' αυτή.

Στο IV μέρος γίνεται λόγος για τη φύση του χωριού, το κλίμα, την πανίδα και τις συγκοινωνίες.

Το V μέρος αποτελείται από 3 διηγήματα με χιουμοριστικό περιεχόμενο.

Σ' αυτό το βιβλίο, αγαπητέ αναγνώστη, δεν αναφερόμαστε στους αγώνες του λαού μας για λευτεριά και ανεξαρτησία και για τη συμμετοχή των κατοίκων του χωριού μας σ' αυτούς τους αγώνες. Θα ακολουθήσει και δεύτερο βιβλίο, όπου περιγράφονται οι αγώνες του λαού μας από τα πανάρχαια χρόνια ως τις μέρες μας.

Επιθυμία μου είναι να μείνει η ιστορία του χωριού στις μεταγενέστερες γενιές. Αυτό το βιβλίο απευθύνεται κυρίως στη Νέα Γενιά, σπουδάζουσα και εργαζόμενη. Διαβάζοντάς το θα ενισχύσει την πεποίθησή της ότι, μελετώντας το παρελθόν και κυρίως το πρόσφατο παρελθόν, πολλά έχει να διδαχτεί από τη θετική αλλά και από την αρνητική πείρα αυτού του παρελθόντος.

Επίσης, να ζωντανέψει στη μνήμη όσων γεννήθηκαν και έζησαν στο χωριό, το παλαιό προπολεμικό Ελεύθερο, με τις αξέχαστες ομορφιές και χάρες του. Δύσκολη και τραχιά ήταν η ζωή του χωριού. Είχε, όμως, μια απερίγραπτη θαλπωρή που θέρμαινε τους μόνιμους κατοίκους του και τραβούσε σαν μαγνήτης τους ταξιδιώτες.

Και τώρα τρέχουν οι ξενιτεμένοι κάτοικοί του από τα αστικά κέ-

ντρα να χαρούν και να απολαύσουν, έστω και για ένα μήνα, για ένα δεκαήμερο, το γλυκό βουνίσιο κλίμα του και το μυρωμένο αέρα των ασύγκριτων δασών του – πεύκο, οξιά, έλατο και φτέρη –, να πιουν απ' τα κρύα νερά των κρυσταλλοπηγών του, να αντλήσουν υγεία και νέα δύναμη για τη ζωή στην πόλη το χειμώνα.

Συνηθισμένοι οι κάτοικοι του χωριού μας να το βλέπουν, να το ζουν συνεχώς απ' τα παιδικά τους χρόνια, αυτή η φυσική ομορφιά του τους έγινε συνήθεια και, μόλο που το αγαπούν, πολλές φορές αδυνατούν να συλλάβουν τη μαγεία του σ' όλο το βάθος και πλάτος της.

Τα τελευταία χρόνια δεχόμαστε από το εξωτερικό μεγάλες επιδράσεις σ' όλους τους τομείς της ζωής μας. Στον τρόπο ζωής, στον πολιτισμό, στη γλώσσα, στην οικονομία, στην παιδεία και σ' όλες τις καθημερινές μας δραστηριότητες. Και για να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε όλες αυτές τις αρνητικές επιδράσεις, πρέπει να μην ξεκοπούμε από τις ρίζες μας. Δηλαδή, πρέπει να διατηρήσουμε τα ήθη και τα έθιμά μας ανόθευτα, τον πολιτισμό μας, τη μουσική μας, τον τρόπο ζωής μας, τις παραδόσεις μας, την κληρονομιά μας και τη γλώσσα μας.

Ένα λαό δεν μπορείς να τον κατακτήσεις πολιτικά, εάν πρωτίστως δεν τον υποτάξεις πολιτιστικά. Εάν δεν τον ξεριζώσεις από τις ρίζες, την κληρονομιά και τις παραδόσεις του.

Κλείνω, αγαπντέ αναγνώστη, τον πρόλογο αυτό, με την ελπίδα και την ευχή ότι το αφιέρωμα τιμής και αγάπης για το πατρικό μας χωριό, θα αποτελέσει αφετηρία για την παραπέρα εξερεύνηση της ιστορίας του και την εκλαϊκευσή του στο πλατύ κοινό της επαρχίας μας και γενικότερα.

Ο συγγραφέας

Εισαγωγή

Ποιος ανέβηκε ψηλά στα βουνά της Πίνδου και δε θαύμασε τις άφθονες φυσικές καλλονές της, τις μαγευτικές τοποθεσίες, τις χαράδρες, τις πλαγιές, τους καταρράχτες, τα ποτάμια με τα γάργαρα και κρυσταλλένια νερά τους, τα λαμπαδιαστά, ψηλόκορμα πεύκα και έλατα, που δεν τα 'χει ίσως άλλη περιοχή της χώρας;

Ποιος δεν αισθάνθηκε το βουνίσιο άρωμα του ρετσινιού, της οξιάς, του πεύκου, του έλατου, της φτέρης, της μέντας, του αμάραντου, της ρίγανης, του τσαγιού, του μελισσοβότανου, του δυόσμου, της φλαμουριάς και πλήθος άλλων αγριολούλουδων;

Ποιος διάβηκε τα βουνά της Πίνδου και τη γύρω περιοχή και δεν είδε τα απόμακρα αλπικά χωριά της, με τα πετρόχτιστα σπίτια και τις πλακόστρωτες στέγες τους, σκαρφαλωμένα στις πλαγιές των βουνών, τις απρόσιτες βουνοπλαγιές, εκεί που δόθηκαν οι σκληρές μάχες του ολιγάριθμου αλλά ηρωικού ελληνικού στρατού με τις αναρίθμητες φασιστικές στρατιές της Ιταλίας;

Ποιος δε θαύμασε την ομορφιά της φύσης και των βουνών, ιδιαίτερα το χυτό καλλίγραμμο θαύμα της ξακουστής Τύμφης (Γκαμήλας), που συνδέονται αρμονικά με τις απίστευτες δημιουργίες των παλιών Ηπειρωτών πρωτομαστόρων, που σμίλευαν και συνταίριαζαν την πέτρα στα πολύτοξα γεφύρια και στα χτίσματα γενικά;

Μέσα σ' αυτό το θέρετρο της αθάνατης και δοξασμένης Πίνδου, που έγραψε το Έπος του '40 και το «Έπος της Ζαλίκας», βρίσκεται και το δικό μας χωριό, το Ελεύθερο.

Το χωριό μας Ελεύθερο -ένα από τα 42 χωριά της επαρχίας Κόνιτσας- είναι χτισμένο στους πρόποδες του Κλέφτη σε υψόμετρο 950 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας, ανατολικά της Κόνιτσας. Έχει έκταση 32.000 στρέμματα.

Ανατολικά, βόρεια, δυτικά και νότια προβάλλουν διάφοροι λόφοι και ψηλά βουνά. Στα βόρεια του χωριού υψώνεται περήφανος ο

Σμόλικας και ο Κλέφτης. Απ' το άλλο μέρος, νοτιοανατολικά, απλώνεται η ορεινή περιοχή της Πίνδου, τα κατσάβραχα, όπως τα λένε. Στο βάθος ένα ψηλό βουνό, γυμνό και περήφανο, κλείνει τον ορίζοντα πέρα ως πέρα. Είναι η Τύμφη (Γκαμήλα). Τέλος, στα δυτικά υψώνεται η Τραπεζίτσα, που στο μεγαλύτερό της μέρος είναι δασωμένη.

Από τις βουνοκορφές και τα κράκουρα αυτών των βουνών πηγάζουν μικρά και μεγάλα ποτάμια, που περνούν μέσα από χαράδρες και κλεισούρες τα γάργαρα και κρυσταλλένια νερά τους. Χιλιάδες είναι οι λόφοι, πολύμορφοι, ακανόνιστα σπαρμένοι εδώ κι εκεί. Ράχες και ραχούλες γύρω από το χωριό, γυμνές και ντυμένες και κατάξερρες. Πλαγιές ομαλές, πλαγιές απότομες και γκρεμοί αδιάβατοι. Νεροφαγιές και σάρες, λαγκάδια, βουνά, χαράδρες, μικρά ποταμάκια και κράκουρα. Αν κοιτάξεις γύρω σου, πουθενά δε θα πάρει το μάτι σου έστω και ένα μικρό κάμφο. Κάπου κάπου, φυσικά, υπάρχουν και μικρά ισιώματα και μικρές πολιάνες, που οι κάτοικοι του χωριού τα είχαν μετατρέψει σε χωράφια όπου καλλιεργούσαν διάφορα δημητριακά. Εδώ κι εκεί βλέπει κανείς μικρά χωράφια, σωστές γαϊδαροκυλίστρες, σκαργαλωμένα στις πλαγιές, όπου οι τοίχοι, ζωνάρια τα ζωνάρια, πεζούλια τα πεζούλια, παιδεύονται να κρατήσουν το λίγο χώμα.

Αυτό το παρουσιαστικό έχει ο τόπος σε γενικές γραμμές γύρω από το χωριό. Έχει επίσης και ωραία τοπία καλλονές μέσα και έξω από το χωριό, που θα τα ζήλευαν πολλοί στο εσωτερικό και στο εξωτερικό.



Η ιστορία και η καταγωγή των κατοίκων του Ελευθέρου

Το χωριό Ελεύθερο πριν από το 1927 ονομαζόταν «Γκριζμπάνι». Στα αρχεία του κράτους βρέθηκαν τα εξής στοιχεία: Με Β.Δ. 7/8-1919 (ΦΕΚ 189/19-8-1919 σελ. 161-165) ο οικισμός «Γκριζμπάνι» αποτέλεσε ομώνυμον κοινότητα. Με άλλο Διάταγμα 1/4-1927 «Περί μετονομασίας Κοινοτήτων» (ΦΕΚ 76/2-5-1927) «Η Κοινότης Γκριζμπάνι μετονομάζεται εις Κοινότητα Ελευθέρου και ο ομώνυμος αυτός συνοικισμός «Γκριζμπάνι» εις «Ελεύθερο» σελ. 284, τόμος Β.

Από πού πάρθηκε η ονομασία «Γκριζμπάνι» και τι σημαίνει; Για την ονομασία του χωριού διατυπώθηκαν πολλές απόψεις. Στις σημειώσεις που άφησε ο σεβαστός δάσκαλος του χωριού για πολλά χρόνια Αχιλλέας Μπάρμπας, εκφράζει την άποψη ότι «Γκριζμπάνι» σημαίνει ταβέρνα και είναι σλάβικη λέξη. Δε νομίζω ότι η άποψή του αυτή είναι σωστή, γιατί η ταβέρνα σ' ορισμένες περιοχές της Γιουγκοσλαβίας λέγεται «κάρτσμα» στη βουλγαρική γλώσσα «κάρτσμα» στη ρωσική «καρπάκ, καρπατσιόκ» στην πολωνική «κνάιπα».

Εγώ έχω την άποψη ότι η ονομασία «Γκριζμπάνι» είναι τουρκοελληνική και σημαίνει όμορφη κοπέλα. Προέρχεται από την τουρκική (kiz), που σημαίνει κοπέλα και την ελληνική λέξη μπάνικη, δηλαδή, όμορφη. Στην πορεία, με το πέρασμα του χρόνου, η αρχική λέξη ίσως έπαθε και ορισμένες μεταβολές. Φυσικά, η άποψή μου αυτή δε σημαίνει ότι είναι απόλυτη. Θα χρειαστεί και άλλη έρευνα. Σ' αυτό το ζήτημα θα επανέλθουμε πιο κάτω, όταν θα εξετάσουμε την προέλευση των κατοίκων του χωριού.

Το χωριό ανατολικά συνορεύει με το Παλαιοσέλλι, δυτικά με την Πηγή (Πεκλάρι) και την Κόνιτσα, βόρεια με την Αγία Παρασκευή (Κεράσοβο) και Πουρνιά, νότια με τον Αώο ποταμό.

Δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για τους πρώτους κατοίκους του χωριού. Πότε πρωτοκατοικήθηκε αυτός ο τόπος, ποιοι ήταν οι κάτοικοί του και από πού ήρθαν; Σ' αυτό το ερώτημα καλούμαστε ν' απαντήσουμε. Σύμφωνα, πάντως, με διηγήσεις των γεροντότερων κατοίκων του χωριού, οι πρώτοι κάτοικοι δεν κατοικούσαν στην τοποθεσία που βρίσκεται σήμερα. Ένα μέρος από τους κατοίκους του σημερινού χωριού ζούσε στη Σέλιανη, ένα άλλο στη Ντίσινα και το τρίτο στην Κατούνιστα. Αργότερα, όπως δείχνουν τα στοιχεία, συγκεντρώθηκαν στη σημερινή τοποθεσία και έχτισαν το χωριό, για να εκμεταλλευτούν τα νερά του Χείμαρρου που το διασχίζει, για το πότισμα των αγρών. Το τοπίο όπου χτίστηκε το χωριό ήταν ανώμαλο. Μια πλαγιά με άγριους θάμνους και δέντρα.

Οι πρώτοι κάτοικοι εργάστηκαν πολύ σκληρά για να ομαλοποιήσουν κάπως το έδαφος. Τραφοκοπώντας το και χτίζοντας τοίχους και πεζούλια, για να μαζέψουν το λιγιστό χώμα, οι κάτοικοι μπόρεσαν να διαμορφώσουν το έδαφος, όπως το βλέπουμε σήμερα. Μπόρεσαν και ξεχέρσωσαν πάνω από 200 στρέμματα μέσα στο χωριό, τα οποία αργότερα τα καλλιεργούσαν και τα πότιζαν με τα νερά του Χείμαρρου που πηγάζουν από τους πρόποδες του Σμόλικα και της Νταλιόπουλης. Η πρώτη γενιά που εποίκισε το χώρο του χωριού, αποδεκατίστηκε ως ένα βαθμό, ώσπου να το εκχερσώσει.

Στη Λάκκα του Αώου (στην αρχαιότητα ονομαζόταν Παραναία) υπάρχουν και άλλα χωριά: η Λάιστα, το Παλαιοχώρι Λαϊστής, που σήμερα δεν υπάρχει πια, το Ηλιοχώρι (Τοπρίνοβο ή Ντομπρίνοβο), το Βρυσοχώρι (Λεσινίτσα ή Νλεάσιντζε), το Παλαιοσέλλι (Μπαλιοσέλλι), οι Πάδες (ή Μπέτζι), τα Άρματα (Αρμάτοβο) και το Δίστρατο (Μπριάζα ή Βριάζα).

Αυτά τα χωριά, όπως φαίνεται από την αξιόλογη εργασία του Ηλία Παπαζήση «Η Δοξασμένη Κοιλάδα του Αώου», που τη διαβάζουμε στο περιοδικό «Κόνιτσα» εδώ και αρκετά χρόνια, εμφανίστηκαν πριν από χιλιάδες χρόνια. Το χωριό Ελεύθερο, απεναντίας, δημιουργήθηκε μετά από πολλούς αιώνες.

Σύμφωνα πάντα με τις διηγήσεις των μεγαλύτερων κατοίκων του χωριού και από τις πρόσφατες ανακαλύψεις του Ηλία Παπαζήση,

που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό «Κόνιτσα» Ν. 22, το χωριό Ελεύθερο (Γκριζμπάνι) έγινε ως εξής: «Οι πρώτοι κάτοικοι του χωριού ήρθαν από το νομό Θεσπρωτίας στα μέσα του 16ου αιώνα. Όπως γράφει ο Ηλίας Παπαζήσης, ένας Τουρκοαλβανός φύλαρχος ορέχτηκε τις βορειοδυτικές εκτάσεις του Παλαιοσελλίου και με τον άγραφο νόμο της βίας και της αρπαγής τις έκαμε δικές του.

Στη συνέχεια, προσπάθησε να κάμει και τους κατοίκους του Παλαιοσελλίου κολλήγους αλλά δεν μπόρεσε. Απέρριψαν οι κάτοικοι του Παλαιοσελλίου την πρότασή του και στην επιμονή του εκείνοι έφυγαν τελείως απ' το χωριό. Ως πρόσφυγες βρήκαν καταφύγιο στη Βέροια της Μακεδονίας και στην περιοχή της. Συμπτωματικά, τη χρονική αυτή περίοδο, στο χωριό Πλακωτή της Θεσπρωτίας, έγιναν μεγάλες καθιζήσεις και κατολισθήσεις. Καταστράφηκε ολόκληρος ο οικισμός «Γκριζμπάνι ή Κουσπάνι» που βρισκόταν νοτιοδυτικά του χωριού και όλες οι οικογένειες του οικισμού εκείνου έμειναν άστεγες. Την καταστροφή αυτή την εκμεταλλεύθηκε ο Αλβανός φύλαρχος. Μετέφερε τις άστεγες αυτές οικογένειες και τις εγκατέστησε στην αρπαγμένη περιοχή του Παλαιοσελλίου, με σκοπό να τις χρησιμοποιήσει ως κολλήγους. Αυτοί οι μέτοικοι σχημάτισαν το καινούριο χωριό στη Λάκκα του Αώου, που πήρε το όνομα «Γκριζμπάνι» σε ανάμνηση της μετοίκησής τους απ' το Γκριζμπάνι ή Κουσπάνι της Πλακωτής.

Οι μετοικήσαντες ήταν Έλληνες και χριστιανοί ορθόδοξοι. Στο επάγγελμά τους οι περισσότεροι ήταν μαστόροι. Έγιναν κολλήγοι του Αλβανού φυλάρχου (Μπέν), αλλά η κολληγιά τους συνέτεινε να τηρήσουν τα ήθη και τα έθιμά τους, να στερεώσουν τη χριστιανική πίστη, να συνεχίσουν τον πανηγυρικό εορτασμό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, που γινόταν κάθε χρόνο στις 6 Αυγούστου στο Μοναστήρι του Αϊ Σωτήρα της Πλακωτής. Ο κολληγιακός βίος των κατοίκων αυτών κράτησε αιώνες. Τέλειωσε το έτος 1927. Τότε, με το νόμο «Περί Απαλλοτριώσεων», η έκταση που αυθαίρετα κατείχε ο Αλβανός Μπένης χαρακτηρίστηκε ως «αγρόκτημα Γκριζμπανίου» και αποδόθηκε στο συναιτερισμό ακτημόνων καλλιεργητών Γκριζμπανίου, πλην βοσκησίμου εκτάσεως 2500 στρεμμάτων με την επωνυμία «Κούτσουρα» Μεσοράχη, που παραχωρήθηκε στο Παλαιοσέλλι κατόπιν

πολλών δικαστικών αγώνων. Έτσι, δικαιώθηκε εν μέρει και το Παλαιοσέλλι, που υπέστη συρρίκνωση της εκτάσεώς του απ' τον άρπαγα Αλβανό Μπέπ. Έκτοτε, το Γκριζμπάνι μετονομάστηκε Ελεύθερο, γιατί έγινε πλέον και αυτό Κεφαλοχώρι. Ο απόγονος δε του φύλαρχου Αλβανού, που μετεβίβασε το αγρόκτημα στους δικαιούχους, ονομαζόταν Χουσεϊν Βέης Κόνιτσα.

Στο χωριό Πλακωτή της Θεσπρωτίας, υπηρέτησε ως δάσκαλος αρκετά χρόνια (1947-1955) ο μακαρίτης τώρα, Χρυσόστομος Ν. Σουσόπουλος απ' τα Σουδενά Ζαγορίου. Είχε ιδιαίτερη επίδοση στη συγκέντρωση λαογραφικού υλικού και μου έδωσε σχετική επεξεργασμένη εργασία του, νομίζοντας ότι κατάγομαι από το Ελεύθερο. Την καταχωρώ ολόκληρη, γιατί διαφαίνεται σ' αυτή η καταστροφή του συνοικισμού Γκριζμπάνι ή Κουσπάνι της Πλακωτής ως και η μετοίκηση των κατοίκων στο σημερινό Ελεύθερο (Γκριζμπάνι), ανεξαρτήτως των αιτιών της καταστροφής.

Σημειώνουμε δε και τούτο: ότι οι αναφερόμενοι σ' αυτή κάτοικοι με το «επώνυμο Μπακαίοι» απ' το Ελεύθερο όπου αρχικά μετοίκησαν, αργότερα εγκαταστάθηκαν στο Παλαιοσέλλι. Είναι οι σημερινοί Μπακόπουλοι, (Μπάκηδες) κάτοικοι Παλαιοσελλίου. Στη συνέχεια, ο Ηλίας Παπαζήσης συνεχίζοντας τις αφηγήσεις του για το χωριό Ελεύθερο στο περιοδικό «Κόνιτσα», παραθέτει τις εκθέσεις μαθητών από το χωριό Πλακωτή:

«Πλακωτή Θεσπρωτίας»

Παλαιοί συνοικισμοί και χωριά

Μαθηταί: Νικόλαος Ι. Τζάνος, Ανδόνης Μάντζιος. Εν Πλακωτή τη 28-5-1951.

Ι. Συνοικισμός Γκριζμπάνι ή Κουσπάνι

Το χωριό Γκριζμπάνι βρισκόταν Ν.Δ. του χωριού μας. Ο αμαξωτός δρόμος Ιωαννίνων - Ηγουμενίτσας πέρασε ανάμεσά του και το χώρισε στη μέση.

Τα πολύ παλαιά χρόνια αποτελούνταν από δυο συνοικισμούς, τον πέρα και τον δώθε, έτσι έμεινε η ονομασία σαν πέρα και σαν δώθε Κουζμπάνι. Το πέρα Κουζμπάνι ήταν χτισμένο π.Χ. και κατοικού-

νταν από ειδωλολάτες, το δώθε χτίστηκε κατά 200 ή 300 χρόνια αργότερα και κατοικούνταν από Έλληνες ειδωλολάτες. Στο χωριό αυτό είναι κατάσπαρτα θεμέλια και τοίχοι από σπίτια και κάστρα.

Πώς καταστράφηκε το Κουζμπάνι

Άλλοι λένουν πως έπεσε πανούκλα και διαλύθηκε το χωριό, και άλλοι χωριανοί μας διηγούνται τα εξής περιστατικά:

I. Το Κουζμπάνι ήταν ένα χωριό που κατοικούνταν από Έλληνες χριστιανούς. Ένας Γκουζμπανιώτης έκαμε βλάμη έναν Τούρκο που είχαν μεγάλη φιλία. Ο Τούρκος ήταν κακός κι άπιστος και ήθελε να καταστρέψει το Κουζμπάνι, κοίταγε να βρει ευκαιρία να προσβάλει τη γυναίκα του βλάμη του.

Κάποτε, μια φορά, ο βλάμης έλειπε από το σπίτι του. Ο Τούρκος κοίταξε να προσβάλει διά της βίας τη γυναίκα του, αυτή δε δέχτηκε κατ' ουδένα τρόπο μα αυτός επέμενε.

Αυτή για να γλιτώσει αναγκάστηκε να τον κλείσει σ' ένα δωμάτιο του σπιτιού της· αυτό το τέρας για να εκδικηθεί για το πάθημά του έκαμε τις ακαθαρσίες του μέσα στη βουτσέλα (ή βαρέλα) του νερού.

Το πρωί της άλλης μέρας ήρθε ο άντρας της κι η γυναίκα του του 'πε: «Αυτό κι αυτό πήγε να μου κάμει ο πρόστυχος βλάμης σου». «Πώς», λέει αυτός κι άρπαξε το ντουφέκι του και σκότωσε τον Τούρκο. Απ' αυτό το φόνο, λένε οι παλαιοί, ήρθε η αιτία να χαλάσει το Κουζμπάνι. Φοβούμενος τους Τούρκους πρώτος έφυγε αυτός με τη γυναίκα του και την υπόλοιπη οικογένειά του, κοντά σ' αυτόν έφυγαν τα ξαδέρφια του κι άλλοι συγγενείς καθώς και πολλοί χωριανοί, οι οποίοι πήγαν πάνω στην περιοχή της Κόνιτσας και έχτισαν το χωριό Γκριζμπάνι (Ελεύθερο).

II. Όταν ήταν πανούκλα στο Κουζμπάνι, το ξεκλήρωσε από τους κατοίκους και ξεκίνησε να 'ρθει για το χωριό μας, αλλά δεν την άφηνε η Αγία Παρασκευή να περάσει πέρα κι αυτή άρχισε να φωνάζει: «Μπάρμπα Σωτήρη, η Τσεβή δε μ' αφήνει να περάσω πέρα». Τότε πήγε κάποιος άντρας την πήρε γκότσι (γκότσια) στην πλάτη και την πήγε πέρα στην Παλαιοχώρα, κι έτσι γλίτωσε από την πανούκλα το χωριό μας, η Πλακωτή.

III. Άλλοι χωριανοί μας διηγούνται ότι στο Γκριζμπάνι ήταν μια πολύ ψηλή ροδιά κι ότι μια γυναίκα ανέβηκε να μάζ' ρόδια και σκοτώθηκε η καμμένη. Επίσης, λένε ότι στα χαλάσματα των δύο συνοικισμών του χωριού, υπάρχουν θησαυροί και χρυσά νομίσματα. Στο Κουζμπάνι, μέσα από τα σπλάχνα της γης βγαίνει αρκετό γάργαρο, καθαρό, δροσερό και χωνευτικό νερό· μ' αυτό ποτίζουν τα ποστάνια τους όσοι χωριανοί έχουν κτήματα εκεί. Πανώδρομα τα κατέχουν οι Σταθαίοι, οι Κωτσαίοι, κατώδρομα τα κατέχουν οι Σταυραίοι και οι Μπακαίοι. Ξεχάσαμε να σας πούμε πως λέγεται ότι, τόσο δυνατοί άντρες ήταν οι Γκριζμπανιώτες, ώστε πέταγαν τα σφυριά τους κι έφταναν πέρα στη Γουλά και στην Παλαιοχώρα στους συντρόφους τους και χωριανούς τους χτίστες.

Σημειώσεις: Υπηρέτησα στην Πλακωτή από το 1947 μέχρι το (1955). Χώρισα τα παιδιά σε ομάδες εργασίας, τα οποία σαν είδος εκθέσεων, συγκέντρωναν άφθονο λαογραφικό υλικό για το χωριό τους. Τώρα που ευκαιρήσα έκαμα την επεξεργασία τους χωρίς ν' αλλάξω τίποτε απ' τα γραφόμενα των μαθητών μου.

*Χρυσόστομος Ν. Σουσόπουλος
Γιάννινα 1979*

Σκόπιμα δώσαμε ολόκληρο το κείμενο με τις αφηγήσεις του Ηλία Παπαζήση στο περιοδικό «Κόνιτσα» και τις εκθέσεις των μαθητών της Πλακωτής σχετικά με την ιστορία του χωριού μας, για να τις συγκρίνουμε με τις αφηγήσεις των γεροντότερων κατοίκων του χωριού μας.

Οι αφηγήσεις των μαθητών στις εκθέσεις που έγραψαν για την ιστορία του χωριού τους, μας δίνουν πολύτιμο υλικό για την έρευνα που κάνουμε σχετικά με την προέλευση και την ιστορία των κατοίκων του Ελευθέρου. Φυσικά, οι πληροφορίες του αγαπητού Ηλία Παπαζήση και των μαθητών δεν ήταν εντελώς άγνωστες στους παλαιούς κατοίκους του Ελευθέρου. Τα στοιχεία που διαβάζουμε στις εκθέσεις των μαθητών συμπίπτουν περισσότερο με τις αφηγήσεις των γεροντότερων κατοίκων του χωριού. Έχω ακούσει από τους παλαιούς κατοίκους και συγκεκριμένα από τον πατέρα μου Γεώργιο Μπόγδο, που πέθανε πρόσφατα, το 1988 σε ηλικία 96 χρόνων, ότι η προέλευση

των κατοίκων προέρχεται από το νομό Θεσπρωτίας. Όπως διηγούνταν οι παλαιοί, οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να φύγουν από το χωριό τους το Γκριζμπάνι (Κουζμπάνι) για δυο λόγους, που αναφέρουν και οι μαθητές:

α) Γιατί κάποιος Τούρκος προσπάθησε να βιάσει κάποια πολύ όμορφη γυναίκα ή κοπέλα και τον σκότωσαν.

β) Ότι στο χωριό έπεσε πανούκλα και αναγκάστηκαν να το εγκαταλείψουν.

Υπάρχει, φυσικά, και η εκδοχή για τις καθιζήσεις και κατολισθήσεις, που αναφέρει ο Ηλίας Παπαζήσης, που ανάγκασε τους κατοίκους να φύγουν από τις εστίες τους. Ίσως, φυσικά, να υπάρχουν και άλλες αιτίες που δεν τις ξέρουμε. Μια άλλη αιτία, που θα την αναφέρουμε πιο κάτω, ήταν η τουρκική σκλαβιά.

Απ' τα στοιχεία που έχουμε, δεν έφυγαν όλοι οι κάτοικοι μονομιάς, αλλά διαδοχικά. Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, αρχικά οι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν σε διάφορες τοποθεσίες του σημερινού χωριού. Πόσα χρόνια έζησαν σ' αυτές τις τοποθεσίες δεν είναι γνωστό. Υπολείμματα αυτών των συνοικισμών υπάρχουν ακόμη και σήμερα (Νεκροταφείο στη Σέλιανη).

Οι τρεις αυτοί συνοικισμοί που βρίσκονταν στη Σέλιανη, Ντίσινα, Κατούνιστα, δεν αποτελούσαν βέβαια το τσιφλίκι του Χουσεϊν Βέν. Σεβόμαστε, φυσικά, την άποψη του Ηλία Παπαζήση ότι εξ αρχής το χωριό Γκριζμπάνι ήταν τσιφλίκι του Χουσεϊν, αλλά σύμφωνα πάντα με μαρτυρίες κατοίκων του χωριού μας, τσιφλίκι έγινε πολύ αργότερα.

Από διηγήσεις παλαιών κατοίκων, του παππού μου Δημήτρη Γιώτα ή Τσακράκη, του πατέρα μου Γεωργίου Μπόγδου, του Λεωνίδα Μπανά και άλλων, πληροφορήθηκα το εξής περιστατικό:

Δυο κάτοικοι του χωριού μας, ο Χρήστος Καραγιάννης (πατέρας του παππού μου Δημήτρη Γιώτα) και ο αδερφός του Γιάννης Καραγιάννης πήραν μέρος στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα ενάντια στους Τούρκους για την απελευθέρωση της Ηπείρου στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Πού έδρασαν δε μας είναι γνωστό. Φαίνεται πως πιάστηκαν αιχμάλωτοι από τους Τούρκους ή προδόθηκαν και αφού

παρέμειναν 18 χρόνια στις φυλακές της Κωνσταντινούπολης, μετά την απελευθέρωσή τους επέστρεψαν στο χωριό. Οι δικοί τους, φαίνεται, για να μην υποστούν τους διωγμούς των Τούρκων, άλλαξαν επώνυμο. Από Καραγιάννης ο παππούς μου έγινε Γιώτας. Επιστρέφοντας, όμως, στο χωριό, το βρήκαν τσιφλίκι στο Βέν, ενώ πριν φύγουν δεν ήταν τσιφλίκι. Στα επίσημα ντοκουμέντα της Πόλης δε φαινόταν το χωριό μας να ήταν τουρκικό τσιφλίκι. Το ζήτημα αυτό, πώς, πότε και γιατί έγινε το χωριό τουρκικό τσιφλίκι, άρχισαν να το ερευνούν οι ίδιοι.

Δεν άρεσε, όμως, σ' ορισμένους κατοίκους του χωριού αυτή η έρευνα. Και για να σταματήσει η προσπάθεια εξερεύνησης αυτής της υπόθεσης, προσκάλεσαν κάποιοι τον Γιάννη Καραγιάννη στο σπίτι τους δήθεν να τον φιλέψουν και τον δηλητηρίασαν. Καραγιάννηδες στο χωριό υπήρχαν. Αυτό μπορούμε και σήμερα να το επιβεβαιώσουμε από τις τοπωνυμίες που υπάρχουν στο χώρο του χωριού.

Όλοι γνωρίζουμε την τοπωνυμία στου «Καραγιάννη», που βρίσκεται πάνω από τον Αώο ποταμό δίπλα και σ' άλλες τοπωνυμίες όπως: «Γκάνιου», «Παπαγιάννη», «Ρόσιου», που τις πήραν από τα επώνυμα των κατοίκων που είχαν αγροκτήματα σ' αυτές τις τοποθεσίες.

Προσπάθησα, όπως βλέπουμε, να δώσω όλες τις απόψεις σχετικά με την προέλευση των κατοίκων, την ονομασία του χωριού, τις αιτίες που ανάγκασαν τους κατοίκους να φύγουν από το παλιό Γκριζμπάνι ή Κουζμπάνι και να δημιουργήσουν το νέο σημερινό χωριό, το Ελεύθερο.

Σε ό,τι αφορά την ονομασία του χωριού, μένουμε στην ερμηνεία που δόθηκε πιο πάνω, γιατί άλλα στοιχεία ή άλλες απόψεις δεν υπάρχουν.

Θα ήταν χρήσιμο σ' αυτό το σημείο να κάνουμε μια εικασία. Όπως είναι γνωστό, η ονομασία πολλών χωριών της επαρχίας μας είναι σλαβική. Ακόμα και το κέντρο της επαρχίας, η Κόνιτσα, είναι σλαβική λέξη και σημαίνει *ιππικό*. Επίσης, η ονομασία Λεσκάτσι (Ασημοχώρι) προέρχεται από τη σλαβική λέξη *leska* που σημαίνει λεφτοκαρυά. Η ονομασία του χωριού Ζέλιστα (Εξοχή) προέρχεται από

τη σλαβική λέξη Zelen που σημαίνει πράσινο. Η λέξη Ζαγόρι αποτελείται από την πρόθεση Za που σημαίνει πίσω και gori-βουνό, δηλαδή πίσω από το βουνό. Η ονομασία τού χωριού Στράτσανη προέρχεται από τη σλαβική λέξη straza που σημαίνει φρουρά, σκοπιά, παρατηρητήριο. Δε θα αναφερθώ στα υπόλοιπα χωριά της επαρχίας μας, που οι ονομασίες τους είναι σλαβικές.

Θέλω, όμως, να τονίσω ότι και στο χωριό μας Ελεύθερο υπάρχουν τοποθεσίες, που οι ονομασίες τους είναι σλαβικές. Η τοπωνυμία Σουσνίτσα που βρίσκεται στο δυτικό μέρος του χωριού είναι σλαβική και σημαίνει ξηρός τόπος. Επίσης, η τοπωνυμία Γκαλνίτσα σημαίνει στη σλαβική γλώσσα χαϊδεμένος τόπος. Η τοπωνυμία Μπουτσενίσιο σημαίνει θρόισμα, βούισμα. Αν καθίσει κανείς στο δάσος κάτω από τα πεύκα, θ' ακούσει το θρόισμα, βούισμα των πεύκων και των ελάτων όταν φυσάει ο αέρας και κουνάει τα κλωνάρια τους. Επίσης και η τοπωνυμία Σέλιανη προέρχεται από τη λέξη selenie και σημαίνει χωριό, συνοικισμός. Η ονομασία Γκουντάλης φαίνεται είναι και αυτή σλαβική. Προέρχεται από τη σλαβική λέξη guil – θόρυβος ή gudok – κουδούνι. Η λέξη γκόλιος προέρχεται από τη λέξη gol και σημαίνει γυμνός. Και η ονομασία ντουμπόλα είναι σλαβική. Προέρχεται από τη λέξη dub που σημαίνει βαλιδιά, δηλαδή δοχείο (μπολ), φτιαγμένο από ξύλο βαλανιδιάς. Η ονομασία οβίρα θα πει εκροή νερού. Υπάρχουν και πολλά άλλα αντικείμενα οικιακής χρήσης, που τα χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας ζωή, που η ονομασία τους είναι σλαβική.

Από τα παραπάνω που εκθέσαμε βγαίνει το συμπέρασμα ότι, ο χώρος του χωριού μας κάποτε κατοικούνταν από Σλάβους. Φαίνεται, πριν έρθουν οι κάτοικοι από την Πλακωτή Θεσπρωτίας, στο χώρο του χωριού υπήρχαν μικρές ομάδες κτηνοτρόφων σλαβικής καταγωγής. Αργότερα, οι ομάδες αυτές ή αφομοιώθηκαν (συγχωνεύτηκαν) από τους νέους κατοίκους ή αποσύρθηκαν προς το βορρά στα μέρη της Καστοριάς και Φλώρινας.

Αν οι νέοι κάτοικοι που κατοίκησαν σ' αυτό το χώρο δεν έβρισκαν τους Σλάβους, δε θα ήξεραν και τις διάφορες σλαβικές ονομασίες στο χώρο του χωριού. Απ' αυτούς και τις έμαθαν. Φυσικά, αυτά

που αναφέραμε πιο πάνω είναι εικασίες, αλλά όπως βλέπουμε υπάρχει βάση για αυτές.

Εκτός από τις αιτίες που αναφέραμε πιο πάνω, που ανάγκασαν ίσως τους πρώην κατοίκους της Πλακωτής να φύγουν από το χωριό τους, υπήρχαν την εποχή εκείνη και άλλες. Η τουρκική σκλαβιά και η πείνα που υπήρχε στην Ελλάδα το 16ο αιώνα, αναγκάζει πολλούς κατοίκους του κάμπου να καταφύγουν στα βουνά, που εκείνο τον καιρό ήταν άδεια από πληθυσμό ή ήταν στανοτόπια.

Η Ελλάδα από τα 1500 και ως τα μέσα ακόμη του περασμένου αιώνα δεν έχει επίκεντρο τα παράλια, τη θάλασσά της, αλλά τον άλλο πόλο της διαλεκτικής τού χώρου της, το βουνό. Ο ελλαδικός πληθυσμός έχει μετοικήσει εκεί, εποικίζοντας τις χέρσες ή δασοσκεπείς εκτάσεις, εγκαθιστώντας μακριά από τη νομική ανασφάλεια έναν κόσμο κανούριο που συνεχίζει τη βασική κοινωνική δομή του παραδοσιακού ελληνικού χώρου.

Το πρώτο κίνητρο των πληθυσμών που καταφεύγουν στα ορεινά είναι η ασφάλεια, το δυσπρόσιτο από τους μεγάλους δρόμους, η κρυμμένη πλαγιά του ψηλού λόφου (σε δεύτερη μοίρα έρχεται η ευφορία της γης) όχι όμως και η ανυπαρξία του νερού, νερού πόσιμου για τον εαυτό τους και τα ζώα, αλλά, ιδίως, νερού βιομηχανικού, κύρια πηγή ενέργειας για τη βιοτεχνία του καιρού αυτού, επίσης και πηγή άρδευσης.

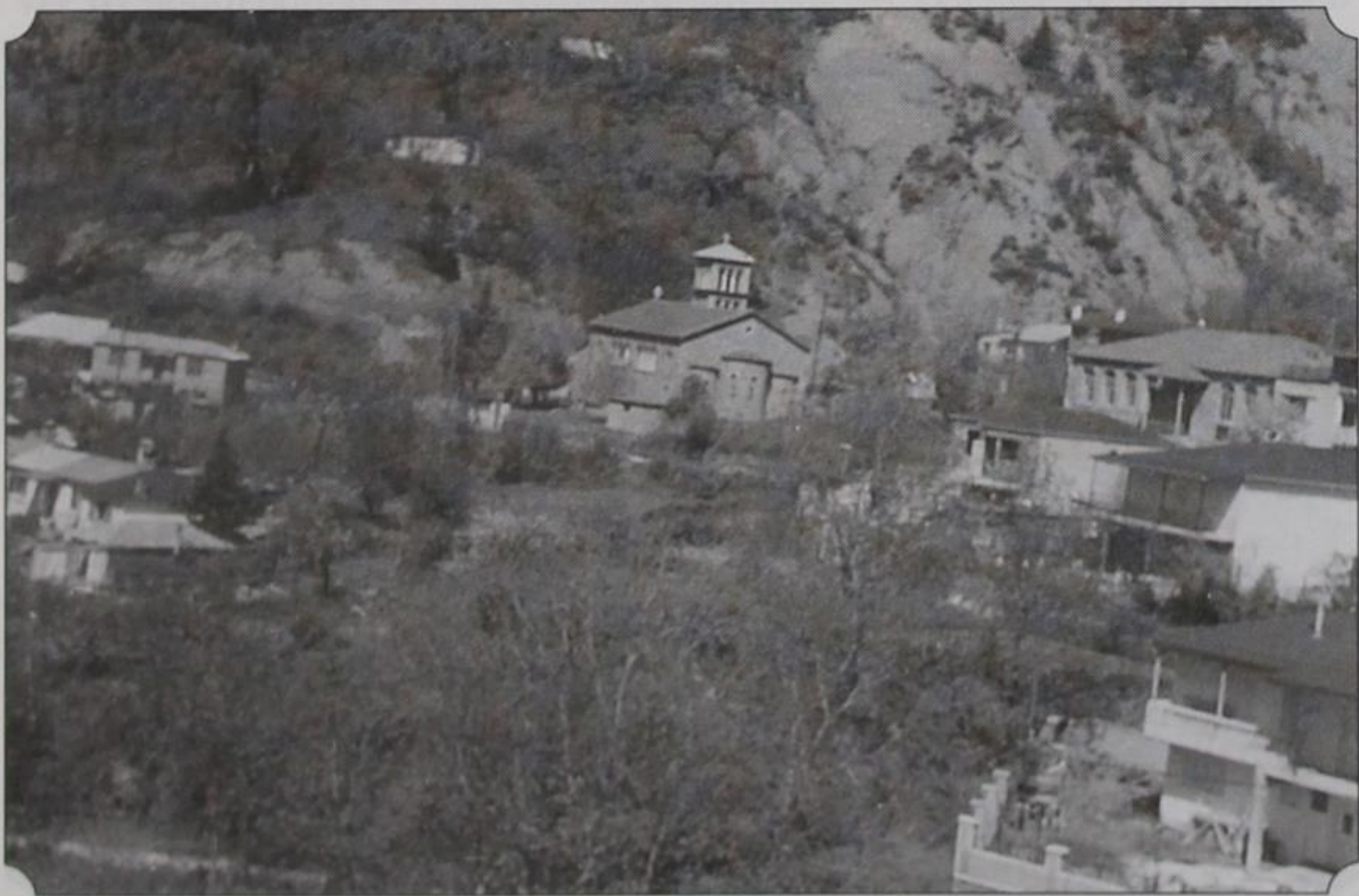
Αυτός ήταν ο σκοπός που οι κάτοικοι του χωριού μας έφυγαν από τους πρώτους συνοικισμούς που είχαν δημιουργήσει και έχτισαν το χωριό στην τοποθεσία που βρίσκεται σήμερα, για να χρησιμοποιήσουν τα νερά του Χείμαρρου, που διασχίζει το χωριό, για πότισμα και για την πρωτόγονη βιοτεχνία τους. Στην περίπτωση που υπήρχε δυνατότητα επιλογής, προτιμούνταν οι μεσημβρινές αποκλίσεις για την πλιοφάνειά τους στα όρια μεταξύ του δάσους και μιας αποψιλωμένης πλαγιάς.

Τα δύο τρίτα του χωριού μας είναι χτισμένα σε μεσημβριανή τοποθεσία. Μόνο ο πέρα Μαχαλάς βρίσκεται σε ανήλιο μέρος. Το χωριό μας, σαν οικισμός με υπόσταση, πρέπει να διαμορφώθηκε στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, δηλαδή, πάνω από εκατόν πενήντα χρόνια πριν από την επανάσταση του 1821.

Φυσικά, δεν έχουμε ακριβή στοιχεία που θα μας έδιναν τη δυνατότητα να προσδιορίσουμε τη χρονολογία ίδρυσης του χωριού. Τα μόνα υπάρχοντα στοιχεία που έχουμε είναι τα εξής: έξω από τον ιερό ναό του Αγίου Νικολάου, τον οποίο πυρπόλησαν οι Γερμανοί το 1943, βρίσκεται ένας γέρικος και περήφανος πλάτανος με ηλικία, όπως δείχνει η εξωτερική του εμφάνιση, 500 ετών. Ο ιερός ναός του Αγίου Νικολάου, φαίνεται, ήταν ο παλαιότερος ναός που χτίστηκε στο χωριό. Στο εσωτερικό του ναού υπήρχαν αγιογραφίες και ίσως και χρονολογίες, που θα μας έδιναν πολύτιμα στοιχεία για τον προσδιορισμό της χρονολογίας του χωριού.

Οι δύο άλλοι ναοί, της Παναγίας και του Αγίου Μηνά, χτίστηκαν αργότερα. Στο κωδωνοστάσιο που βρίσκεται έξω από τον καμένο ναό του Αγίου Νικολάου βρίσκεται μια πλάκα με τα γράμματα, Αθανάσιος Ματσής. Οικοδομήθηκε από την Κοινότητα τον Αύγουστο του 1859. Αρχιτέκτων: Βασίλης Τάσιας.

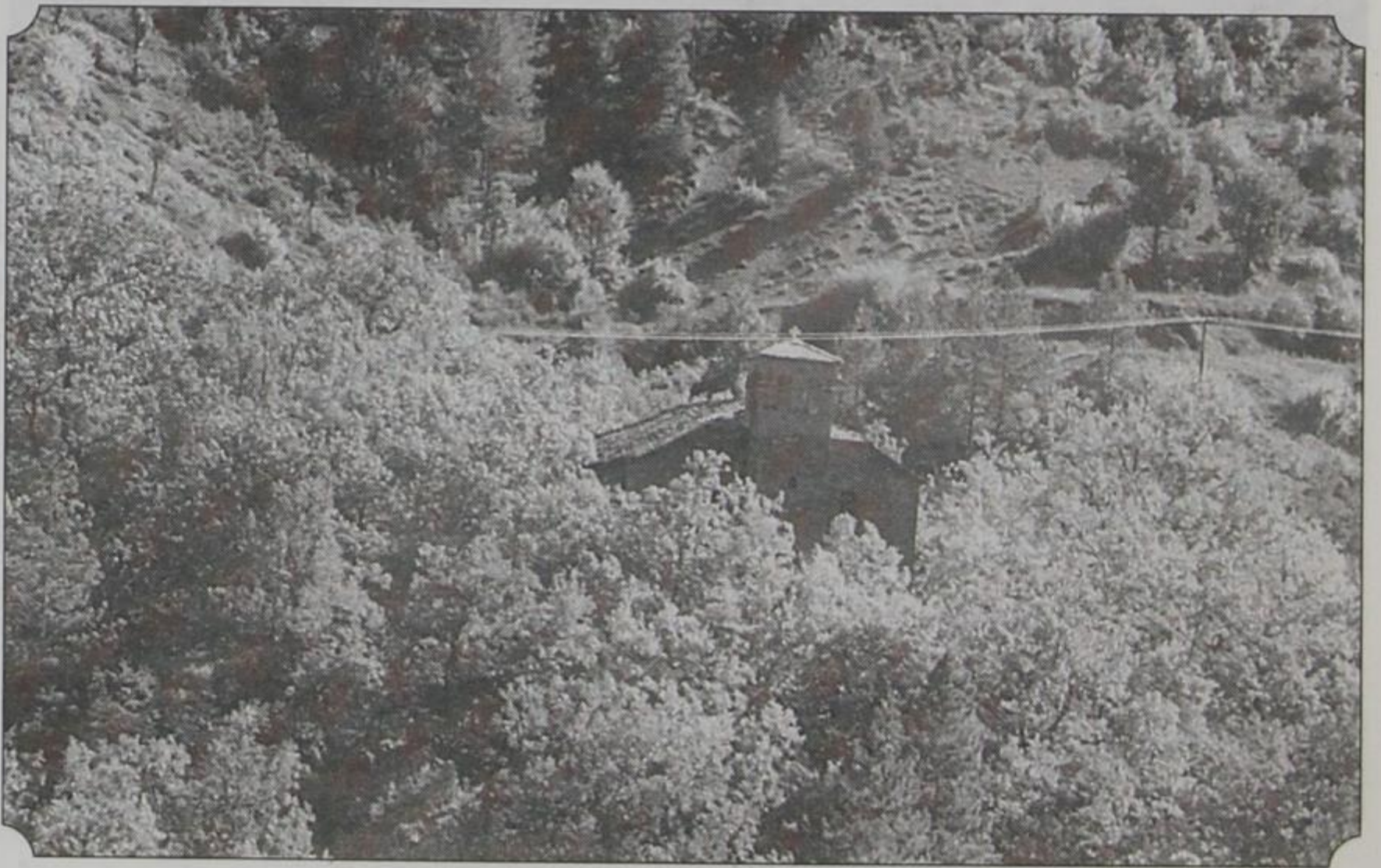
Επάνω από την είσοδο του Αγίου Μηνά βρίσκεται μια πλάκα που αναγράφονται τα εξής: «1818 Ιουλίου 20...». Ο ιερός ναός της Πανα-



Ο ιερός ναός του Αγίου Νικολάου.



Ο ιερός ναός του Αγίου Μηνά.



Η κοίμηση της Θεοτόκου (Παναγία).

γίας κατεδαφίστηκε το 1905 και ανεγέρθηκε μετά από λίγα χρόνια από το Χρήστο Στ. Σακκά, γι' αυτό δεν υπάρχουν στοιχεία που θα μας βοηθούσαν στην έρευνά μας.

Το εξωκλήσι Άγιος Δημήτριος φαίνεται να χτίστηκε το 1858. Άνωθεν της πόρτας είναι τοποθετημένη μια πλάκα στην οποία αναγράφονται τα εξής: «16 Μαρτίου 1858». Το 1937 κατεδαφίστηκε και ξαναχτίστηκε με δαπάνη του Ιωάννου Οικονόμου. Στο ίδιο εξωκλήσι η εικόνα του Αγίου Δημητρίου έχει χρονολογία του έτους 1792. Υπάρχουν και άλλες παλιές εικόνες στις εκκλησίες, όμως, αυτές δεν μπορούν να προσδιορίσουν τη χρονολογία του χωριού, γιατί όπως είναι φυσικό μεταφέρθηκαν ή αγοράστηκαν από κάπου.

Το αρχαιότερο σπίτι του χωριού μας, που έμεινε μετά την πυρπόλησή του από τους Γερμανούς, είναι του Αθανασίου Γούρη. Στον εξωτερικό τοίχο του σπιτιού είναι γραμμένη η χρονολογία ανέγερσής του το 1875. Επίσης και το σπίτι του Νικολάου Ρούβαλη έχει χρονολογία 1864.

Όπως βλέπουμε, από τα στοιχεία που έχουμε συγκεντρώσει, βγαίνει το συμπέρασμα ότι οι κάτοικοι άρχισαν να χτίζουν το νέο χωριό σ' αυτή την τοποθεσία πριν από 250 περίπου χρόνια. Φυσικά, εδώ κάνω μια εικασία. Έγκυρη γνώμη στα παραπάνω απαιτεί βαθιά μελέτη και έρευνα. Πώς, όμως, εξηγείται η ηλικία του πλάτανου που αναφέραμε πιο πάνω; Ίσως πριν χτίσουν ακόμη το χωριό, οι κάτοικοι που ζούσαν στην Κατούνιστα να είχαν σ' αυτά τα μέρη κτήματα που τα καλλιεργούσαν, εκμεταλλευόμενοι τα νερά του Χείμαρρου. Μπορεί ακόμη και ο πλάτανος να μην είναι πεντακοσίων ετών, αλλά λιγότερο.

Τη μεγαλύτερη ανάπτυξη φανερώνει το χωριό μας από τις αρχές του περασμένου αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του τωρινού. Το 1913 είχε 475 κατοίκους. Έτσι κυλούσε η ζωή στο χωριό ήσυχα και αρμονικά ως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και λίγο αργότερα. Ιδιαίτερα μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τα γεγονότα σαν σίφουνας άρπαξαν κι ανακάτεψαν όλους τους λαούς της γης και τους σκόρπισαν σε διάφορες χώρες και ηπείρους. Δεν έμεινε έξω απ' αυτά τα γεγονότα -και δεν μπορούσε να μείνει- και το δικό μας χωριό. Γι' αυτά τα γεγονότα θα μιλήσουμε στο II μέρος του βιβλίου.

Η ιδιομορφία του εδάφους, ορεινό σ' όλη του την έκταση, επέβαλε σαν κυριότερη ασχολία των κατοίκων την κτηνοτροφία και τη γεωργία. Ο λιγιστός τόπος ο αφιερωμένος στη γεωργία, κομματιασμένος σε μικρούς γεωργικούς κλήρους, δεν άφηνε περιθώρια δημιουργίας σχέσεων ανάμεσα στους κατοίκους σαν αυτές του κάμπου. Το μικρό, ελεύθερο, ανεξάρτητο νοικοκυριό στην αρχή, βασισμένο σε μικρότερο ή μεγαλύτερο κοπάδι από γίδια ή από πρόβατα και μια μικρή έκταση γης που αποχτήθηκε σε άγρια πάλη με τη φύση ήταν το χαρακτηριστικό του χωριού.

Σ' όλους μας είναι γνωστό ότι το χωριό μας ήταν τσιφλίκι του Χουσεϊν Βέν, που ζούσε στην Κόνιτσα. Όπως υπογραμμίσαμε και πιο πάνω, τότε έγινε τσιφλίκι δεν είναι γνωστό. Υπάρχουν, βέβαια, ορισμένες απόψεις και εικασίες γι' αυτό το ζήτημα που τις εκθέσαμε πιο πάνω. Οι κάτοικοι του χωριού ήταν υποχρεωμένοι να δίνουν στο Χουσεϊν Βέν το γεώμορο που ήταν το 1/3 της παραγωγής. Στην τοποθεσία Κούλα, ο Χουσεϊν Βέν είχε οικοδομήσει ένα μεγάλο ωραίο κτίριο, μέσα στο οποίο συγκέντρωνε το γεώμορο. Εκεί πλησίον βρισκόταν και το σχολείο του χωριού. Από καιρό αυτά τα κτίρια έπαφαν να υπάρχουν. Σύμφωνα πάντα με μαρτυρίες των γεροντότερων κατοίκων του χωριού και από πληροφορίες από την εργασία του πρώην δασκαλου του χωριού για πολλά χρόνια, Αχιλλέα Μπάρμπα, το 1855 έγινε μεγάλη πλημμύρα στο χωριό μας και τα παρέσυρε ο χείμαρρος. Ένα άλλο κτίριο, το Κοιλί, ήταν εκεί που βρίσκεται σήμερα το εργαστήρι του Τηλέμαχου Αλεξίου.

Εκτός από το γεώμορο, οι κάτοικοι πλήρωναν και διάφορους φόρους στους Τούρκους. Συχνά έρχονταν στο χωριό ο εισπράκτορας Ναρντίμπεης με Τούρκους χωροφύλακες για να εισπράξουν φόρους. Οι κάτοικοι του χωριού για να αυξήσουν την παραγωγή τους και ν' αποφύγουν τη δόση του γεώμορου, αναγκάζονταν να ξεχερσώνουν αγροτικές εκτάσεις σε διάφορες τοποθεσίες μακριά και έξω από το χωριό. Έτσι, εκτός από τα 200 στρέμματα ποτιστικής γης μέσα στο χωριό, οι κάτοικοι καλλιεργούσαν και μεγάλες εκτάσεις έξω από το χωριό. Αυτές οι εκτάσεις βρίσκονταν σε διάφορα μέρη, όπως: στο Μελίσι, Στρώμα, Αρπέλια, Σέλωμα, Νικούση, Ντίσινα, Κρυονέρι,

Μποτσινίσιο, Σέλιανη, Λιβάδια, Ζάροζη, Τρικοκιά, Σκαρνιά, Παλαιόκαστρο, Σιόρμπου, Τζάιμη, Γριντζολιά, Γκαλνίτσα, Κερασιά, Ξυλοπήγαδο, Γκορτσιά, Καψάλα και αλλού.

Παλαιότερα το χωριό είχε πάνω από εκατό σπίτια. Όλα σχεδόν ήταν διώροφα, δηλαδή, στο ισόγειο (κατώγι) έβαζαν τα ζώα και στο δεύτερο πάτωμα ζούσαν οι ίδιοι. Τα σπίτια χτίζονταν κατά κύριο λόγο με υλικά ντόπια – πέτρες, ξυλεία, ασβέστη κ.λπ. Τη σκεπή τη σκέπαζαν με πλάκα. Ακόμη και τώρα μπορεί κανείς να συναντήσει σπίτια ή αχερώνες σκεπασμένα με πλάκα. Σήμερα, φυσικά, τα πράγματα άλλαξαν. Τα σπίτια χτίζονται με τούβλα, τσιμέντο (χρησιμοποιούν ακόμη και την πέτρα) και τις σκεπές τις σκεπάζουν με τσίγκο και κεραμίδια.

Οι τεχνίτες ήταν ντόπιοι. Το χωριό μας είχε και έχει ακόμη και σήμερα πολλούς και καλούς τεχνίτες (χτίστες, μαραγκούς, σιδεράδες, επιπλοποιούς, σοβατζήδες, μπογιατζήδες κ.λπ.). Και είχε τόσους τεχνίτες το Ελεύθερο, που κάλυπταν όχι μόνο τις ανάγκες του χωριού, αλλά και της γύρω περιοχής και πιο μακριά ακόμη.

Τα σπίτια του χωριού, πριν την πυρπόλησή τους από τους Γερμανούς το 1943, ήταν παλαιά μεν αλλά μεγάλα. Ήταν προσαρμοσμένα για αγροτικά και κτηνοτροφικά νοικοκυριά. Αποτελούνταν από τρία ή τέσσερα συνήθως δωμάτια. Το δωμάτιο υποδοχής (το σημερινό σαλόνι) το έλεγαν οντά (ζοντά). Το κάθε δωμάτιο είχε και το τζάκι του που θέρμαινε το χώρο. Υπήρχαν τζάκια όμορφα, τεχνικά σκαλισμένα. Το μάρμαρο για την κατασκευή των τζακιών το έβγαζαν και το έφερναν από την τοποθεσία Μπουχά.

Σήμερα, ένα ωραίο τζάκι σκαλισμένο με μεράκι από τον Αθανάσιο Ντάλλα, αληθινό έργο τέχνης, βρίσκεται στο σπίτι του. Επίσης, το κάθε σπίτι είχε και το φούρνο του για το ψήσιμο του ψωμιού. Το φούρνο τον χρησιμοποιούσαν μια δυο φορές την εβδομάδα. Συχνότερα χρησιμοποιούσαν τη γάστρα για το ψήσιμο του ψωμιού, της πίτας, ακόμη και του φαγητού. Σήμερα, όλα αυτά σπάνια χρησιμοποιούνται.

Στο χωριό λειτουργούσαν 4 υδρόμυλοι που άλεθαν τα γεννήματα των κατοίκων. Παλαιότερα υπήρχαν και άλλοι. Απ' αυτούς σήμε-